

UN MONESTIR ENMIG DE LES “FETORES RIERIE”. SANT PERE DE GALLIGANTS, SEGLES X-XIV¹

ELVIS MALLORQUÍ
CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS

Resum

L'any 1332 els monjos de Sant Pere no solien menjar al refectori per culpa de les pudors del riu Galligants. La recerca sobre els motius i els orígens d'aquesta situació en els més de 500 documents procedents del monestir, del segle X als inicis del segle XIV, ha portat a destacar el fort vincle entre els monjos benedictins i els artesans de la pell establerts al burg de Sant Pere: blanquers, cuireters, sabaters, corretgers i pergaminers.

Paraules clau

Monestir, Sant Pere de Galligants, artesanía de la pell, higiene, salubritat.

Abstract

In 1332 the monks of St. Peter did not use to eat at the refectory because of the bad smell coming from river Galligants. The search for the reasons and origins of this situation in more than 500 documents relating to the monastery, from 10th century to the beginning of 14th century, let us emphasize the strong bonds between Benedictine monks and craftsmen of leather established on the neighborhood of St. Peter: tanners, furriers, shoemakers, leashers and parchment manufacturers.

Key words

Monastery, St. Peter of Galligants, crafts of leather, hygiene, health

El punt de partida d'aquesta comunicació es troba en una primera presentació de la col·lecció diplomàtica del monestir de Sant Pere de Galligants durant el XIX. Col·loqui de Tardor de Banyoles, el dia 24 de novembre de 2012, amb el títol de “Un monestir a les portes de la ciutat: Sant Pere de Galligants, segles X-XIII”. La col·lecció va ser publicada l'any següent, cf. MALLORQUÍ, 2013. Per al V Congrés d'Història de Girona, l'objectiu era aprofundir en una de les circumstàncies que van caracteritzar la vida al monestir als seus primers segles, les males olors, però, per motius personals, no es va poder presentar la comunicació prevista. Per això agraeixo molt sincerament l'interès de la direcció de l'Institut d'Estudis Gironins per incloure finalment aquest text en les actes de l'esmentat congrés. Sigles utilitzades: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona) – ADG (Arxiu Diocesà de Girona) – AGDG (Arxiu General de la Diputació de Girona) – AHG (Arxiu Històric de Girona).

*“Al segle XVIII... regnava a les ciutats una fetor a penes concebible per nosaltres, homes moderns. Els carrers podien a fems, els patis interiors podien a orins, els bucs de les escales podien a fusta podrida i a excrements de rata, les cuines, a col podrida i a greix de moltó; les cambres sense ventilació feien pudor de resclosit, les alcoves podien a llençols llardosos, a edredons humits i a la punyent olor dolçassa dels orinals. Les xemeneies podien a sofre, les adoberies podien a lleixius corrosius, els escorxadors, a sang coagulada... Podien els rius, podien les places, podien les esglésies, podia sota els ponts i dins els palaus”.*²

Aquesta descripció, que enceta *El perfum* de Patrick Süskind, és vàlida per a totes les ciutats europees des de l'època medieval fins al segle XIX i, fins i tot, part del XX. També per a la ciutat de Girona, on es van rodar algunes de les escenes de la pel·lícula basada en aquesta novel·la, que va ser estrenada el 2006. L'elecció de la capital gironina, evidentment, ha estat per la conservació de molts edificis medievals i moderns al centre històric, que atrau desenes de milers de visitants al llarg de l'any, i no pas, lògicament, per la pervivència de les olors –en realitat, les pudors– que havien estat presents arreu de la ciutat durant molts segles.

Els documents dels segles medievals donen fe que aleshores a Girona, igual com a la resta de ciutats de l'Occident medieval,³ ja es començava a prendre consciència de la gravetat del problema. Segons els tractadistes de medicina medievals, com Jaume d'Agramunt, una mala qualitat de l'aire comportava diverses “malalties pestilencials”. Per això, totes les mesures d'higiene i de salubritat que les autoritats reials i municipals preniën anaven dirigides a controlar totes les activitats que causessin males olors. Per exemple, el 1304 el rei Jaume II, procurant per a la “*saluti hominum ac salubritati civitatum ... ex corrupto aere pestilenta ... in rivo Undaris, discurrenti iuxta civitatem Gerunde*”, va prohibir als ciutadans de Girona assecar cànem i lli en les basses del sector de l'Areny de la ciutat a causa de les “*pestici fetores inde proveniunt*”.⁴ De manera semblant, el 1333 el batlle de la ciutat de Girona va fer pregonar que ningú “*no gos ne presomesca gitar neguna soçura ne estendre pels ne cànem assoleyar en la plassa davant a los ffreres menors ... ne ... axugar cànem qui sia exit de bassa ne gos tēner bassa en què axaych hom cànem prop los frares menors de l'ort del sagristan*”; i encara el 1399 el rei Martí va confirmar un anterior privilegi de

² SÜSKIND, 2006, pàg. 11-12.

³ LEGUAY, 1999 i 2015.

⁴ JULIOL, 2001: núm. 4 (1304.03.15); AMICH, SAGRERA, 1998, pàg. 94-95.

l'infant Pere als franciscans que prohibia fer basses per assecar lli i cànem als horts propers al convent dels framenors, al Mercadal, entre l'Onyar, el rec de Figueroles, el rec de Daroca i la Font de Cuguçac. També va prohibir l'activitat als "agranadores de pastello" a fi d'evitar l'aire malsà i "*alias infecciones propter quas vobis seu dicto conventui insequentur aut insequi possint infirmitates, fetores, tedia seu gravamina*".⁵ Aleshores, ja feia gairebé cinquanta anys que s'havia instituït, el 1351, un càrrec a la ciutat de Girona, el mostassaf, que s'encarregava de vetllar per la higiene i la salubritat dels llocs públics de la ciutat. Entre les seves obligacions, havia de procurar que els tintorers s'establissin fora de la muralla de la ciutat, que no rentessin draps amb l'aigua de l'Onyar, que els corretgers no llencessin el roldor al mig de la ciutat i que els albadiners utilitzessin la calç per preparar les vitelles i els pergamins fora dels barris de la ciutat.⁶

Un dels sectors més "pudents" de la Girona medieval era el burg de Sant Pere de Galligants. A inicis del segle XX al barri de Sant Feliu de Girona hi havia l'expressió "*Quina pudor fa aquell galligant*", en la qual aquest nom, format damunt del topònim Galligants, havia esdevingut un substantiu comú que designava un corralet o pati estret.⁷ Aquesta circumstància venia de lluny; tal com va constatar l'any 1332 el bisbe Gastó de Montcada que visitava el monestir homònim, segons li explicava l'abat Guillem, els monjos guardaven silenci al "*dormitorio*" i també mentre menjaven i es llegia. En relació als àpats, especifica "*quod omnes monachi comedunt in refectorio in Aduentum et ·XLa· – Quaresma–*, però "*aliis autem temporibus non possunt propter fetores rierie*".⁸ Com era possible aquesta situació? De fet, com havia estat possible que un monestir benedictí s'hagués construït en un indret tan insalubre i incòmode que dificultava la vida diària dels monjos fins als extrems esmentats el 1332? No se suposa que els monjos benedictins s'aïllaven del món per dedicar-se íntegrament a la pregària i al treball intel·lectual?

⁵ WEBSTER, 1985-1989, núm. 34 (1333.06.28) i núm. 60 (1399.04.22); AMICH, SAGRERA, 1998, pàg. 94 i núm. 3 i 4; SAGRERA, 2015, pàg. 125.

⁶ ALBERCH, FREIXAS, MIRÓ, 1983, pàg. 61-63; AMICH, SAGRERA, 1998, pàg. 92-94; VICTOR, 2012, pàg. 5-6 i 12.

⁷ ALCOVER, MOLL, 1926-1962, vol. 6, pàg. 151; SAGRERA, 2015, pàg. 129. Al segle XIV el mot "galligà" designava petit espai entre les cases a diverses parts de la ciutat de Girona, cf. CANAL, CANAL, NOLLA, SAGRERA, 2000, pàg. 131.

⁸ ADG, Visites Pastorals, vol. P-5, f. 160v (1332.05.19); cf. PUIG, 1995, pàg. 30-31. Cal assenyalar que, si bé Mn. Josep Calzada va llegir aquesta acta de visita i en comenta diferents informacions, no esmenta mai les pudors de la riera en la seva monografia, cf. CALZADA, 1983, pàg. 74 i 76.

La recent publicació de 542 documents relatius al monestir de Sant Pere de Galligants entre la primera meitat del segle X i el 1300 pot aportar dades rellevants sobre l'origen i les possibles causes de les pudors que afectaven el monestir a inicis del segle XIV. Les relatives a la vida a l'interior del cenobi i al seu entorn immediat, el burg de Sant Pere, són poques i pràcticament totes es troben als rotlles 16, 17, 18, 19 i 20 del fons de Sant Pere de Galligants conservat a l'ACA, rotlles que estan encapçalats respectivament amb els títols següents: “Girona A”, “Girona C”, “Girona D”, “Girona G” i “Girona J”. De les lletres que manquen –B, E, F, H, I– es dedueix que s’ha perdut almenys la meitat de la documentació del monestir sobre el burg. El que queda són, en la seva major part, capbreuacions encara inèdites del segle XIV, dels anys 1326, 1353-1354, 1367, 1370-1372, 1374, 1377, 1379-1380. Només en el darrer rotlle hi ha documents anteriors a 1300, en concret, un del 1176 i catorze del segle XIII, que han estat totalment editats.⁹ Hi havia un altre rotlle, el núm. 1, que fa referència al “*puig de Bellveser*”, és a dir a la muntanya de Montjuïc de Girona, amb tres pergamins anteriors al 1300.¹⁰ Finalment, el fons de l’Hospital Nou –després anomenat de Santa Caterina– recull els documents relacionats amb l’antic Hospital de la seu de Girona –dit també dels Capellans–, situat a tocar el monestir de Sant Pere, i proporciona vint-i-cinc notícies més.¹¹

1. ELS PRIMERS EDIFICIS DEL MONESTIR DE SANT PERE DE GALLIGANTS, SEGLES XI-XIII.

Encara que no s’hagi conservat l’acta de fundació del monestir de Sant Pere de Galligants, tots els autors més clàssics que n’han estudiat la història, Jaime Villanueva, Francesc Monsalvatje i Josep Calzada, consideren que la iniciativa es deu als comtes de Barcelona. L’argument més sòlid és la menció de Sant Pere entre els beneficiaris de donatius efectuats en el testament del comte Borrell, l’any 993, si bé també sovint es recorda la menció a la crònica de Pere III el Cerimoniós: que el cenobi “*per nostres predecessors fo*

⁹ MALLORQUÍ, 2013, pàg. 22-23 i núm. 130, 268, 296, 297, 301, 334, 341, 345, 369, 375, 405, 407, 422, 507 i 530.

¹⁰ MALLORQUÍ, 2013, pàg. 20 i núm. 171, 318 i 351.

¹¹ Els documents de l’Hospital de la Seu es conserven a l’AGDG –dintre el mateix edifici que l’AHG–; cf. MALLORQUÍ, 2013, pàg. 36 i núm. 112, 164, 226, 253, 265, 270, 276, 287, 291, 292, 302, 305, 315, 359, 416, 440, 443, 446, 455, 477, 496, 505, 536, 541 i 542.

piadosament fundat". En les darreres dues dècades, la publicació de diverses col·leccions documentals gironines ha aportat unes quantes dades més sobre els primers temps del monestir, fins al punt de situar la seva fundació a la primera meitat del segle X. L'esment, en un pergami del 1064, que els castells de Sant Esteve i Maur, situats a Palamós, pertanyien al monestir de Sant Pere de Galligants "*sicut Suniarius, condam comes, dederat domino Deo et monasterio Sancti Petri supranotati*" confirma aquesta datació més reculada i atribueix al comte Sunyer (911-947) la iniciativa de fundació del monestir.¹²

De manera semblant, l'etimologia del nom del monestir, Galligants, ha fet vessar rius de tinta. Alguns autors l'han fet derivar del llatí *GALLICANOS* –gàl·lics–, etimologia que es pot descartar perquè, des de les primeres mencions escrites, el topònim és *GALLICANTUS* amb *t*. En canvi, hom troba més encertat que el seu origen etimològic fos el mateix que el dels indrets anomenats *Gallicans*, situats a l'Arbolí (Priorat), la Garriga (Vallès) i Campos (Mallorca) i *Gallocanta*, en castellà, i en diversos cursos d'aigua a Figueres i a la Bisbal d'Empordà, i que significaria en origen "palet de riera". Aquestes coincidències havien arraconat l'etimologia popular que lliga el topònim amb l'episodi de l'Evangeli quan l'apòstol Pere va negar haver conegut Jesucrist tres cops abans que cantés el gall. Tanmateix, aquesta interpretació l'ha rescatada Joan Coromines i, a més, tal com esmenta Josep Calzada, podria provenir d'una església bizantina de Jerusalem anomenada Sant Pere "*in Gallicante*".¹³ Però, atès que el nom de Galligants referit a la riera no és anterior a la creació del cenobi,¹⁴ qui sap si l'església homònima de Girona hauria rebut aquest nom després que algun pelegrí hagués tornat, abans de mig segle X, de Terra Santa.

Gràcies als treballs arqueològics que s'han desenvolupat en aquest sector de la ciutat de Girona, se sap que, abans que el monestir fos fundat, ja hi havia les restes d'una villa romana, que hauria estat abandonada a la fi de l'antiguitat, i d'un cementiri que s'hi hauria ubicat entre els segles VII i X, a l'entorn d'una possible tomba monumental situada sota l'església de Sant Nicolau.¹⁵ L'indret era molt concorregut perquè hi transcorre la Via Augusta,

¹² LLORENS, 2011, pàg. 13-15; MALLORQUÍ, 2013, pàg. 40 i núm. 1 i 35.

¹³ ALCOVER, MOLL, 1926-1962, vol. 6, pàg. 151; CALZADA, 1983, pàg. 31-32; COROMINES, 1980-2001, vol. 4, pàg. 300, i 1994-1997, vol. 4, pàg. 300-301; MALLORQUÍ, 2014.

¹⁴ La primera menció del riu Galligants és de l'any 1000 i ja és en relació a la "*domum Sancti Petri, cenobii qui est situs flumen Gallicanti*", cf. MALLORQUÍ, 2013, núm. 11 (1000.01.31).

¹⁵ LLORENS, 2011, pàg. 16-17.

a la qual s'uneixen dos camins que es dirigeixen a la vall de Sant Daniel i a Montjuïc i Campdorà. Però encara quedava lluny de les muralles de la ciutat de *Gerunda*, a la banda meridional del riu Galligants i al cim de la Pujada del Rei Martí. Entre els segles XI i XII, a la riba septentrional del Galligants només hi havia tres edificis religiosos. Arran del camí principal que sortia de Girona cap al nord hi havia l'Hospital Vell o de Sant Pere, conegut a la fi del segle XII simplement com a "*ospitale Gerunde*" i al segle següent com a "*hospitalis sedis Gerunde, quod est situm in burgo Sancti Petri de Gallicantu*".¹⁶ Al costat de llevant, hi havia l'església de Sant Nicolau, construïda al llarg del segle XII amb una planta central i quatre absis semicirculars.¹⁷ L'edifici més imponent de tots era el monestir de Sant Pere, del qual es desconeix com era el temple preromànic que hi degué haver abans que es construís l'actual església romànica, entre la fi del segle XI i la primera meitat del segle XII segons es pot deduir dels donatius per l'obra que figuren en diversos testaments d'entre els anys 1087 i 1146.¹⁸ A l'angle nord-est del claustre, la inscripció funerària de l'abat Rotlan, de l'any 1154, indica que en aquest moment ja s'havia començat a construir el claustre, concebut de manera unitària amb l'església.

2. LA CREACIÓ DEL BURG DE SANT PERE DE GALLIGANTS, SEGLE XIII

Encara que s'atribueixi al comte Borrell la concessió, l'any 992, de la jurisdicció del burg de Sant Pere a l'abat del monestir, sembla clar que es tracta d'una notícia falsa o inventada posteriorment per explicar la diferenciació jurídica entre els habitants del burg i els de la resta de la ciutat de Girona. Coneixem les primeres franqueses concedides pels reis d'Aragó a finals del segle XII i la permuta de la jurisdicció civil i criminal del burg de Sant Pere

¹⁶ MALLORQUÍ, 2013, núm. 138 (1187.08.13) i 305 (1260.02.11); cf. CANAL, CANAL, NOLLA, SAGRERA, 2000, pàg 26-30, 72 i 99. Unes excavacions realitzades al llarg del 2016 han permès documentar restes d'uns banys romans en aquest indret.

¹⁷ PLADEVALL, 1984-1998, vol.5, pàg. 170-171; LLORENS, 2011, pàg. 22-23.

¹⁸ PLADEVALL, 1984-1998, vol. 5, pàg. 151-170; CANAL, CANAL, NOLLA, SAGRERA, 2000, pàg. 71; LLORENS, 2011, pàg. 47-71; MALLORQUÍ, 2013, pàg. 68-69.

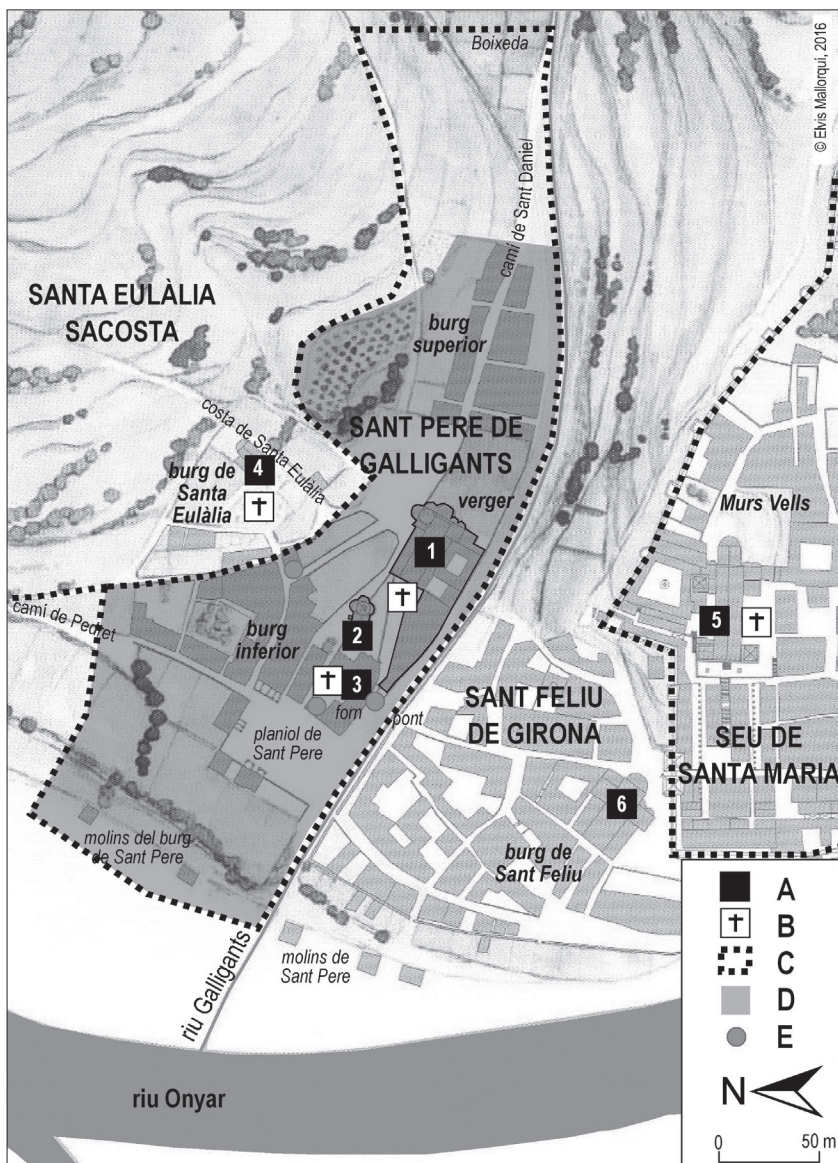

Figura 1. El burg de Sant Pere de Galligants, segles XIII-XIV.

A. Esglésies (1. Sant Pere de Galligants – 2. Sant Nicolau – 3. Hospital Vell o de la seu – 4. Santa Eulàlia Sacosta – 5. Seu de Santa Maria de Girona – 6. Sant Feliu de Girona). B. Cementiris. C. Límits parroquials. D. Burg de Sant Pere de Galligants. E. Basses.

Font: CANAL, CANAL, NOLLA, SAGRERA, 2000, pàg. 101-104 i 134, i 2010, pàg. 12; MALLORQUÍ, 2013, pàg. 46.

entre l'abat Guillem de Socarrats i el rei Pere el Cerimoniós l'any 1339, feta a canvi d'una renda anual de 400 sous sobre el castell de Palafrugell.¹⁹

La primera notícia sobre el burg de Sant Pere és l'empenyorament d'unes cases on vivia la família de Ramon de Figuera l'any 1176 a Berenguer Coc. Es tractava de "*tres domunculas... in burgo et in alodio Sancti Petri Gallicantus*", que limitaven a llevant amb un cortil, a migdia amb les cases de Maiència i a l'oest i al nord amb unes "*karrariis inde transeunt <is>*". Probablement qui va adquirir les cases era el cuiner del monestir de Sant Pere, un càrrec que l'any 1240 exercia "*Guillelmi, coqui Sancti Petri*".²⁰ A més, es documenten altres servents dels monjos: un forner –"*fornarius seu clibanarius furni*"– l'any 1252, un escuder –"*scutiferum*"– de l'abat el 1299, dos criats l'any 1272 –Bernat Brugada de Nespla, "*qui moratur cum abbate supradicto*", i el corretger Pere de Segalars, "*qui moratur cum camerario Sancti Petri*"– i el batlle del burg de Sant Pere, Francesc Guerau, el 1300.²¹ Tots ells, per servir l'abat i els monjos de Sant Pere, devien residir a l'interior del recinte monàstic que envoltava l'església i el claustre de Sant Pere. A mitjan segle XIII ja s'havia consolidat un complex d'edificis monàstics, tancat a ponent per un portal, just a tocar l'Hospital dit de Sant Pere. A l'interior hi havia la cambra del monestir, sobre la qual l'abat havia alçat un "*testibolum*" –sobreàtic– que restava llum a l'Hospital; la casa del sagristà, en què s'havia fet una finestra que permetia mirar al porxo de l'Hospital; i el cementiri. A més, hi havia un petit jardí o verger, "*viridario*", el 1282.²² A l'interior del monestir, en una galeria del claustre, hi devia haver la sala capitular on es reunien els monjos i l'abat, com ens mostra el fet que el 1299 la comunitat monàstica va acceptar Guillem de Socarrats com a monjo "*in capitulo congregati*". El nombre de monjos que vivia al monestir fluctuava entre quatre i deu entre els anys 1087 i el 1299, segons les signatures que figuren a l'escatocol de diversos documents. Fou un moment en què gairebé

¹⁹ CALZADA, 1983, pàg. 38-39 i 53; CANAL, CANAL, NOLLA, SAGRERA, 2000, pàg. 135; MALLORQUÍ, 2013, pàg. 16.

²⁰ MALLORQUÍ, 2013, núm. 130 (1176.07.11) i 243 (1240.11.24). Hi ha una notícia anterior del burg, la suposada concessió de la jurisdicció civil i criminal del burg a l'abat Umbert per part del rei Alfons II d'Aragó l'any 1171, l'original de la qual no ha estat localitzat, cf. CALZADA, 1983, pàg. 50; CANAL, CANAL, NOLLA, SAGRERA, 2000, pàg. 71; MALLORQUÍ, 2013, núm. 125.

²¹ MALLORQUÍ, 2013, núm. 270 (1252.05.11), 352 (1272.11.02), 530 (1299.05.14) i 533 (1299.09.07).

²² MALLORQUÍ, 2013, núm. 270 (1252.05.11) i 405 (1282.04.18).

tots exercien un o altre càrrec: abat, sagristà, cambrer, prior, infermer, obrer, almoner, refetorer, cellerer i paborde. Segons la visita pastoral del 1332, l'abat Guillem –de Socarrats– reconegué al bisbe que no hi havia un nombre fix de monjos i que “*juxta facultates monasterii ponuntur ibi monachi, vidit tamen pluries quod in eodem monasterio erant ·XII· monachi cum abbate, et quandocumque decem et quandocumque etiam minus; modo autem sunt ibi octo monachi cum abbate*”.²³

Sens dubte, el document que aporta més dades sobre el burg és el conflicte entre l'abat de Sant Pere i el rector de l'Hospital de l'any 1252 (cf. Figura 1).²⁴ Els punts que els oposaven eren el “*testibolum*” que havia alçat el rector de l'Hospital “*juxta frontallum ecclesie Sancti Nicholay*” perquè no deixava entrar la llum al temple; el pou situat entre l'Hospital i Sant Nicolau que l'abat havia destruït en perjudici dels malalts i pobres de l'Hospital; la bassa pertanyent al monestir situada a ponent del portal de Sant Pere i just davant l'entrada de l'Hospital; el forn –de pa– del monestir, situat arran de les parets de l'Hospital, perquè el forner feia sonar un corn –per avisar que el pa era cuit, potser?–, cosa que molestava enormement els malalts; i les clavegueres de les latrines de l'Hospital que donaven al carrer i impedièn el pas dels transeünts. El punt que més atenció va atreure va ser l'acord per tal que es poguessin aixecar, amb llicència de l'abat, les cases al planiol de Sant Pere, on hi havia el cementiri de l'Hospital. Aquí s'hi concentraven uns quants albergs i fondes on devien fer parada traginers i carruatges que arribaven a Girona des del nord.

A banda d'aquest document, el rotlle 20 del fons de Sant Pere de Galligants conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó conté unes quantes notícies més relatives al burg de Sant Pere o, millor dit, als dos burgs de Sant Pere: el “*burgo superiori*”, situat a mig camí entre Sant Pere i Sant Daniel, i el “*burgo inferiori*”, situat a ponent del monestir. A través de les afrontacions de les cases venudes i donades, es documenten uns camins que puguen a Bellveser –Montjuïc– i a l'església de Santa Eulàlia Sacosta, els quals permeten situar de manera aproximada els béns venuts. Es tracta normalment de grups de cases, una d'elles amb una “*sala*” i una altra amb una “*bassia*”. A manca de l'estudi dels documents inèdits del fons de Sant Pere de Galligants corresponents al

²³ MALLORQUÍ, 2013, pàg. 61-65 i núm. 527 (1299.03.06); ADG, Visites Pastorals, vol. P-5, f. 160v (1332.05.19). Després de la Pesta Negra, només en van quedar dos de vius, cf. LLORENS, 2011, pàg. 19.

²⁴ CANAL, CANAL, NOLLA, SAGRERA, 2000: pàg. 100-102 i pàg. 159-162. MALLORQUÍ, 2013, pàg. 71 i núm. 270 (1252.05.11).

segle XIV, l'única aportació sobre el burg de Sant Pere en aquest moment s'ha fet a partir dels documents de l'Hospital entre els anys 1320-1352. A través d'algunes vendes i concòrdies, s'ha pogut constatar l'existència de botigues als baixos dels edificis i de patis al darrera de les cases. Cal destacar el cas de la casa de Pere Ramada el 1341, que tenia un verger o jardí on hi havia una bassa que recollia les aigües residuals de l'Hospital, però que sovint acabaven entrant a la casa per una finestra.²⁵

3. ELS TREBALLADORS DE LA PELL AL BURG DE SANT PERE, SEGLE XIII

L'esment de basses enmig dels carrers i de les cases del burg de Sant Pere de Galligants fa evident que, al segle XIII, no hi havia una xarxa pública de clavegueram. Els desguassos domèstics eren particulars i solien abocar l'aigua a pous morts, rius, torrents i rieres, que esdevenien clavegueres comunitàries a celobert.²⁶ Ara bé, en el cas del burg de Sant Pere de Galligants hi ha uns quants factors més a tenir en compte.

El primer és la reiterada presència, a partir de mitjan segle XIII, d'artesans vinculats al tractament de la pell al burg de Sant Pere de Galligants. Sovint s'ha destacat els blanquers, establerts a banda i banda del riu Galligants, als burgs de Sant Pere i de Sant Feliu. I efectivament, els blanquers són els primers a ser documentats: entre el 1251 i el 1297 trobem Arnau de Font i, segurament també Guillem de Castellar, Pere de Camós i Pere d'Orriols. La seva tasca era adquirir les pells als carnisers i adobar-les amb calç; d'aquí el fet que se'ls anomeni pel color amb què solien quedar. Després, passaven la pell tractada a altres artesans, com els sabaters i els corretgers. Aquests oficis apareixen documentats des del 1269 al burg de Sant Pere: Arnau Tolosa, Bernat de Maixella, Guillem de Vilopriu i Pere Vidal eren sabaters i Berenguer de Camós i Dalmau de Llorà, corretgers. A partir del 1280 es documenten alguns pellissers, com Bonanat de Fonellet i Pere Bonet, que compraven la matèria primera als ramaders o carnisers, com feien els blanquers. Des de l'any següent, el 1281, apareixen tres pergaminers al burg de Sant Pere, Arnau de Mota, Pere Jaume i Pere Miquel, fet que ha estat assenyalat per alguns autors. A la fi del segle XIII es documenten dos cuireters: Berenguer

²⁵ CANAL, CANAL, NOLLA, SAGRERA, 2000, pàg. 101-104 i 134.

²⁶ SAGRERA, 2015, pàg. 120.

de Torrentó i Guillem de Batet. Eren especialistes en convertir la pell en cuir per vendre'l a altres artesans.²⁷

Per al desenvolupament d'aquests oficis, calien alguns elements que es coneixen bé gràcies a un dels edificis que formen el Museu de la Pell d'Igualada, en concret l'adoberia de cal Granotes que va començar a funcionar el 1763.²⁸ Prenia l'aigua necessària del Rec d'Igualada, ja documentat al segle XIII, per omplir uns clots on es realitzaven les operacions de preparació i adob de les pells: submergir-les amb aigües tànniques, emblanquinar-les amb calç, netejar-ne les restes de carn i les impureses, etc. Després, a la planta superior o estenedor, comunicada amb la planta baixa per una trapa, es feia l'assecat i l'acabat de la pell. Els mateixos elements són observables en una fotografia d'inicis del segle XX de la riba del riu Meder, al seu pas per les adoberies, a Vic.²⁹

Al segle XIII tot això ja era possible que es realitzés al burg de Sant Pere de Galligants. A llevant del monestir, en direcció a la vall de Sant Daniel, hi havia l'indret de Boixeda, on des del 1206 hi havia unes pedreres i uns forns de calç que l'abat de Sant Pere va establir a la família Mascardell. Aquests els van gestionar fins el 1263, sots-establint-los a pedrers, que n'extreien la pedra, i a blanquers –en concret Berenguer de Medinyà i Ramon de Preses–, els quals n'aprofitaven la calç que els calia per a adobar les pells.³⁰ A banda de calç, els artesans de la pell i del cuir necessitaven molta aigua per submergir les pells dels animals. En aquest sentit, la presència propera del riu Galligants era idònia; segurament se'n canalitzava l'aigua des del curs de la riera fins a algunes basses situades davant del portal de Sant Pere i de l'Hospital de la Seu, el 1252, o al costat de cases del burg inferior de Sant Pere, al peu de la costa de Santa Eulàlia, el 1269.³¹ La intensa pudor que generaven les operacions de tractament de la pell obligava els blanquers a situar els seus obradors en llocs marginals dintre de les ciutats, tal com ho era el burg de Sant Pere de Galligants en relació a la resta de la ciutat.³² En aquest sentit,

²⁷ PUIG, 1995, pàg. 30-31; AMICH, SAGRERA, 1998, pàg. 95; MESTRE, 1992, pàg. 130, 308, 327, 803 i 948; BOLÒS, 2000, pàg. 47; FERRER, 2015, pàg. 145-163.

²⁸ ENRICH, 1995, pàg. 32-35, i 1999 pàg. 8-15; ALLUÉ, 2002.

²⁹ FERRER, 2015, pàg. 148-149.

³⁰ PUIG, 1995, pàg. 30-31; MALLORQUÍ, 2009, 2010 i 2013, pàg. 20 i núm. 171 (1206.02.22), 318 (1263.09.22) i 351 (1272.08.12).

³¹ MALLORQUÍ, 2013, núm. 270 (1252.05.11) i 341 (1269.11.17).

³² PUIG, 1995, pàg. 30-31.

és molt significatiu que els blanquers de Girona elegissin l'església de Sant Nicolau com a seu de la seva confraria. A la llinda d'entrada del temple encara hi ha l'escultura d'un lleó coronat que era l'emblema del gremi. Potser per aquest motiu diversos historiadors consideren que, després de la desamortització del 1836, Sant Nicolau esdevingué un magatzem de cuirs, quan, en realitat, tal i com és visible en diverses imatges i en la documentació de la família Farreras, era un magatzem de fustes en el qual, a finals del segle XIX, encara s'hi va afegir una serradora. En altres imatges del conjunt del barri de Sant Pere, a la fi del segle XIX i a principis del segle XX, s'observa un altre element característic, els badius, les àmplies finestres de la planta superior de diversos edificis que servien com a assecadors de pells.³³

CONCLUSIONS

La recerca de l'origen de les pudors que impedièn la normalitat de la vida monàstica als monjos de Sant Pere de Galligants l'any 1332 condueix directament a l'activitat que s'hi va estendre al llarg de la segona meitat del segle XIII: el treball de la pell i del cuir. La presència de blanquers, cuireters, sabaters, corretgers i pergaminers s'havia de traduir forçosament en una forta contaminació de l'entorn i, evidentment, en unes males olors que procedien de la principal claveguera del barri, el mateix riu Galligants. Certament, els monjos, aleshores, ja no es podien traslladar a un altre indret, perquè tota la ciutat ja estava ocupada. Però, després d'aquest repàs de la documentació existent, se'ns planteja una hipòtesi que futures recerques, sobre nous jaciments arqueològics del burg de Sant Pere i sobre la documentació encara inèdita del monestir –sobretot l'extens capbreu dels anys 1353-1354–, hauran de confirmar, matisar o descartar. La idea és que els treballadors de la pell no haurien arribat a aquest sector de la ciutat a mitjan segle XIII, sinó que ja hi serien des de molt abans i que, en concret, serien els mateixos monjos. A l'espai obert entre els temples de Sant Pere i Sant Nicolau –avui el carrer de Sant Daniel– hi podria haver hagut diversos clots on es podrien raspar les pells i també l'espai necessari per estendre les pells i anar-les tensant fins assolir la màxima superfície. La notícia del conflicte entre l'abat de Sant Pere i el rector de l'Hospital, l'any 1252, assenyalava que

³³ LLORENS, 2011, pàg. 23-24; NADAL, 2011, pàg. 10-12, 64-65 i 69; MALLORQUÍ, 2013, pàg. 71-72.

s'estan construint sobreàtics –“*testibolum*”– a les dependències de cada institució eclesiàstica. Serien aquests elements arquitectònics els precursors dels badius documentats fotogràficament a l'entorn del 1900?

El fonament d'aquesta hipòtesi està en la necessitat dels monjos de procurar-se la seva principal matèria primera per a realitzar la còpia i la il·lustració de llibres manuscrits, el pergamí. A banda de la notícia que el 1339 Pere Arnau de Pujol, aleshores clergue de Sant Pere de Galligants, copiava el *Breviarium Gerundense* per a Vidal de Blanes, abat de Sant Feliu, tenim altres evidències: l'existència d'una biblioteca al monestir segons diversos petits llistats de llibres dels anys 1254, 1348, 1368 i 1455 i, sobretot, l'activitat notarial de diversos monjos de Sant Pere des del segle XI, que van redactar els manuscrits avui conservats del que queda de l'arxiu monàstic. Fins al 1230 els escriptors esmenten que són monjos, sense especificar si eren de Sant Pere; a partir del 1238, en canvi, sí que ho fan els redactors dels manuscrits: Pasqual Nater, primer; Guillem de Moles, anomenat el 1244 “*notarii Sancti Petri Gallicantus*” i sense cap títol entre el 1250 i el 1264; Avinyó, “*scriptoris jurati Sancti Petri de Gallicantu*”, entre el 1272 i el 1296; i Berenguer Avinyó, “*clerici et scriptoris jurati Sancti Petri de Gallicantu*”, des del 1298.³⁴ Potser, doncs, el monestir de Sant Pere de Galligants –i qui sap si els altres monestirs benedictins urbans– hauria nascut per satisfer una necessitat del conjunt de la ciutat: l'elaboració i l'escriptura dels pergamins. Amb el temps, sobretot des de mitjan segle XIII, els monjos haurien deixat de dirigir les operacions de producció de pells i de pergamins, que les haurien passat a realitzar famílies d'artesans establertes en el mateix burg de Sant Pere de Galligants.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH, R., P. FREIXAS, J. MIRÓ (1983): *Fires i mercats a Girona*, Ajuntament de Girona. Girona.
- ALCOVER, A. M., F. de B. MOLL (1926-1962): *Diccionari català-valencià-balear*, Editorial Moll, Palma, 10 vols.
- ALLUÉ, J. M. (2002): *El Museu de la Pell d'Igualada*, Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia, Terrassa.
- AMICH, N. M., J. SAGRERA (1998): *Algunes dades sobre la higiene i la salubritat a la ciutat de Girona en els segles XIII i XIV*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. 39, pàg. 87-110.

³⁴ LLORENS, 2011: p. 24-26; MALLORQUÍ, 2013: p. 72-74.

- BOLÒS, J. (2000): *Diccionari de la Catalunya medieval (ss. VI-XV)*, Edicions 62, Barcelona.
- CALZADA, J. (1983): *Sant Pere de Galligans. La història i el monument*, Diputació de Girona, Girona.
- CANAL, J., E. CANAL, J. M. NOLLA, J. SAGRERA (2000). *El sector nord de la ciutat de Girona, de l'inici al segle XIV*, Ajuntament de Girona, Girona.
- COROMINES, J. (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial Edicions Catalanes – Caixa de Pensions “la Caixa”, Barcelona 10 vols.
- COROMINES, J. (1994-1997): *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Curial Edicions Catalanes – Caixa de Pensions “la Caixa”, Barcelona 7 vols.
- ENRICH, J., coord. (1995): *Museu de la Pell*, Museu Comarcal de l'Anoia, Igualada.
- ENRICH, J., coord. (1999): *Museu de la Pell, Igualada: dels clots als bombos. La industrialització de la pell*, Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia, Igualada.
- FERRER, LL. (2015): *Eines i feines dels oficis*, Brau Edicions, Figueres.
- JULIOL, G. (2001): *Llibre Vermell de la ciutat de Girona (1188-1624)*, Fundació Noguera, Barcelona.
- LEGUAY, J.-P. (1999): *La Pollution au Moyen Âge*, Éditions Gisserot Histoire, París.
- LEGUAY, J.-P. (2015). *Les mauvaises odeurs, fléau urbain au Moyen Âge*, dins PARAVICINI BAGLIANI, 2015, pàg. 89-108.
- LLORENS, J. M. (2011): *Sant Pere de Galligans: un monestir al llarg del temps*, Museu d'Arqueologia de Catalunya, Girona.
- MALLORQUÍ, E. (2009): *Els Mascardell de Girona*, «Gavarres», núm. 15, pàg. 112-113.
- MALLORQUÍ, E. (2010): *La pedra i la calç*, «Gavarres», núm. 18, pàg. 44-47.
- MALLORQUÍ, E. (2013): *Col·lecció diplomàtica de Sant Pere de Galligans (911-1300)*, Fundació Noguera, Barcelona 2 vols.
- MALLORQUÍ, E. (2014): *Els oblidats fons documentals del monestir de Sant Pere de Galligans (segles X-XIII)*, «Taüll», núm. 41, pàg. 7-10.
- MALLORQUÍ, E. (2015): *Sant Pere de Galligans: la recuperació de la seva memòria*, «Els Apunts de l'Arxiu Històric de Girona», núm. 16, pàg. 5-6.
- MESTRE, J., dir. (1992): *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona.
- NADAL, J. (2011): *Segon llibre de família. Sant Nicolau, serradures del temps*. Girona.
- PARAVICINI BAGLIANI, A., ed. (2015). *Parfums et odeurs au Moyen Âge. Science, usage, symboles*, Edizioni del Galluzzo, Florència, SISMEL.
- PLADEVALL, A., dir. (1984-1998). *Catalunya Romànica*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona 27 vols.
- PUIG, P. (1995). *Els pergamins documentals. Naturalesa, tractament arxivístic i contingut diplomàtic*, Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura, Barcelona.
- SAGRERA, J. (2015). *Fonts i usos de l'aigua en la configuració de la ciutat*. Dins «Girona, aigua i ciutat (I)», pàg. 117-141, Ajuntament de Girona, Girona.
- SÜSKIND, P. (2006). *El perfum: història d'un assassí*, Editorial Columna, Barcelona. (Ed. original: *Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders*, Diogenes, Zúric, 1985).
- VICTOR, S. (2012). *Le Mostassaf de Girona. Une police des marchés aux XIe et XVe siècles en Catalogne*, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00954614>
- WEBSTER, J. (1985-1989). *Col·lecció de documents del convent de Sant Francesc de Girona (1224-1399)*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. 28, pàg. 157-189, vol. 29, pàg. 27-86, i vol. 30, pàg. 141-226.